

مشکلات در انتخاب موضوع پایان‌نامه: مطالعه‌ای کیفی در میان دانشجویان کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی دانشگاه‌های تهران

محمد توکل*

مرضیه ذوالفقاری**

چکیده

هدف مطالعه حاضر بررسی مشکلات دانشجویان کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی در انتخاب موضوع پایان‌نامه بوده است. بدین منظور، روش نظریه‌مبنایی انتخاب شد. در نتیجه، با توجه به هدف پژوهش و ماهیت روش نظریه‌مبنایی، هیچ نظریه‌ای به تحقیق حاضر فیکس^۱ نشده است. در این رابطه با ۲۷ نفر از دانشجویان کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی (گرایش‌های پژوهش علوم اجتماعی، جامعه‌شناسی و مطالعات جوانان) از دانشگاه‌های تهران، الزهرا، علامه طباطبایی و تربیت مدرس مصاحبه‌هایی صورت گرفت. نتایج تحقیق نشان‌دهنده مشکلات علمی، مشکلات ساختاری و ایده‌آل‌گرایی در انتخاب موضوع پایان‌نامه بوده است. علاوه بر این موارد، مشکلاتی نیز مشخص شدند که شامل مشکلات شخصی و بی‌انگیزه شدن دانشجویان در فرایند انتخاب موضوع می‌شوند.

واژگان کلیدی: انتخاب موضوع، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، جامعه‌شناسی، نظریه‌مبنایی، مشکلات علمی، مشکلات ساختاری، ایده‌آل‌گرایی.

* استاد جامعه‌شناسی دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران

** کارشناس ارشد پژوهش علوم اجتماعی، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران

تاریخ دریافت: ۹۱/۴/۱۷ تاریخ پذیرش: ۹۲/۲/۲۳

مقدمه

سرآغاز شکل‌گیری دانشگاه‌های مدرن در ایران به تأسیس «دارالفنون» و پس از آن «دانشگاه تهران» باز می‌شود. بنابراین، دانشگاه در ایران نهاد علمی نوظهور و نوپایی است. «در نظام آموزش عالی نوین به سه مقوله تولید دانش، آموزش و اشاعه و نشر دانش توجه جدی می‌شود. با شکل‌گیری دانشگاه تهران و سپس سایر مراکز آموزش عالی؛ در عمل فقط مقوله دوم یعنی آموزش مورد توجه قرار گرفت و دو مقوله دیگر به فراموشی سپرده شدند.» (وحدت و آذیر، ۱۳۸۸). بنابراین، نظام آموزشی دانشگاه‌ها در ایران نظامی آموزش محور محسوب می‌شود و پژوهش از اولویت‌های اصلی در دانشگاه‌ها نیست. به همین دلیل در انجام تحقیقات مشکلات مختلفی شکل می‌گیرد. مشکلاتی که در نهایت پیامدهای منفی فراوانی را بر پیکره علم و تولید علم وارد می‌کند و همین عامل می‌تواند توسعه علمی کشور را با ضعف‌هایی مواجه کند.

پایان‌نامه^۱ یکی از مهم‌ترین پژوهش‌هایی است که در نظام آموزش عالی ایران و از سوی دانشجویان تحصیلات تکمیلی انجام می‌شود. «در اغلب موارد تدوین پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، اولین فعالیت پژوهشی مستقل و مدون دانشجوی تحصیلات تکمیلی به حساب می‌آید که می‌تواند برای وی تجارب متعددی را به همراه داشته باشد. همچنین، تدوین پایان‌نامه مجال برای یادگیری در محیط واقعی است؛ از این رو می‌توان هر پایان‌نامه را انعکاس‌دهنده بخشی از فرهنگ فکری و دانشگاهی یک جامعه فرض کرد.» (خواستار و همکاران، ۱۳۹۰). علاوه بر آن، پایان‌نامه مهم‌ترین فعالیت علمی و تحقیقی دانشجویان کارشناسی‌ارشد - در تمامی رشته‌ها و از جمله جامعه‌شناسی - محسوب می‌شود که حاصل آن می‌تواند به صورت مقالات علمی و پژوهشی مختلفی منتشر شود. «نباید چنین تصور شود که پایان‌نامه جنبه تمرینی دارد. در نگارش پایان‌نامه با توجه به اینکه مدت قابل توجهی وقت صرف می‌شود و برحسب اینکه ارزش پایان‌نامه دوره کارشناسی‌ارشد و یا دکترا چند واحد درسی است، چنین تصویری درست نیست.» (خاکی، ۱۳۷۸: ۷). بنابراین، پایان‌نامه دانشجویان تحصیلات تکمیلی می‌تواند

1. thesis

نشان‌دهنده وضعیت تولید و رشد علمی در رشته‌ای خاص باشد و مشکلات در زمینه پایان‌نامه‌نویسی نشان از ضعف پژوهشی در نظام آموزش عالی و دانشگاه دارد.

پایان‌نامه‌نویسی در رشته جامعه‌شناسی از اهمیت فراوانی برخوردار است؛ زیرا «فرایند پایان‌نامه جامعه‌شناسی یک سفر آستانه‌ای^۱ است و یک راهی است که به وسیله ابهام و نامشخص بودن توصیف می‌شود. در این فرایند خود^۲ دانشجو ترک می‌شود و یک خود جدید حرفه‌ای، جهانی از قدرت، اقتدار، بلوغ و مسئولیت را ادعا می‌کند.» (دیگان^۳ و هیل^۴، ۱۹۹۱).

پایان‌نامه‌نویسی همانند هر پژوهش دیگر دارای مراحل مشخصی است. اولین قدم در نگارش پایان‌نامه و تمام پژوهش‌های دیگر، انتخاب موضوع است که می‌توان آن را یکی از دشوارترین مراحل در فرایند تحقیق دانست. «پژوهشگر در مرحله‌های آغازین تنظیم طرح پژوهش ممکن است مفهوم کلی در ذهن داشته باشد که می‌خواهد به شکل نظام‌مند آن را صورت‌بندی و به اجرا درآورد. اما مشکل عمده‌ای که معمولاً دانشجویان و پژوهشگران ممکن است با آن مواجه باشند، انتخاب یک موضوع مناسب برای پژوهش است.» (میرزایی، ۱۳۸۹: ۱۷). «انتخاب یک موضوع برای پایان‌نامه ممکن است که بزرگ‌ترین مشکل دانشجویان تحصیلات تکمیلی باشد و اگر دانشجو موضوع نادرستی را انتخاب نماید، او موفق به انجام پایان‌نامه‌اش نمی‌شود.» (ساتز^۵، ۱۹۸۸). به عبارت دیگر، موفقیت و شکست یک پایان‌نامه به انتخاب موضوع آن بستگی دارد. همچنین، «انتخاب موضوع پایان‌نامه دکترا و کارشناسی‌ارشد یکی از مهم‌ترین تصمیمات دانشجویان است و فرایند تصمیم‌گیری برای انتخاب موضوع پایان‌نامه بسیار دشوار و پیچیده است. برخی از دانشجویان تحصیلات تکمیلی ممکن است یک سال و یا حتی زمان بیشتری را برای جست و جوی موضوعی بگذرانند.» (لی^۶، ۲۰۰۹).

به‌رغم اهمیت انتخاب موضوع پایان‌نامه، تحقیقات در این زمینه اندک است؛ با این

1. Liminal
2. self
3. Deegan
4. Hill
5. Satz
6. Lei

حال، تمام پژوهش‌ها به مشکلات دانشجویان در انتخاب موضوع اشاره می‌کنند. « دانشجویان در انتخاب موضوع رساله مشکل دارند. مهم‌ترین مشکل آنان این است که بسیاری از دانشجویان در انتخاب موضوع دچار سردرگمی و نگرانی، نامشخص بودن هدف و فقدان اعتماد به نفس می‌شوند. به عبارت دیگر، دانشجویان نمی‌دانند که چگونه و از چه راهی به دنبال موضوعات باشند، چگونه یک موضوع را تشخیص دهند و چگونه پس از دیدن و توجه به موضوعات ارزش یک موضوع را قضاوت کنند. (ماوچ^۱ و پارک^۲، ۲۰۰۳: ۷۲). به علاوه، «هیس^۳ ابتدا در سال ۱۹۶۷ در دانشگاه کالیفرنیا- برکلی (با استفاده از روش مصاحبه) و سپس در سال ۱۹۷۰ در یک نمونه ملی (با استفاده از روش پیمایش) مطالعاتی را در مورد اینکه چگونه دانشجویان دکترا موضوع رساله خود را انتخاب می‌کنند؛ انجام داد. بنابراین، او بیان کرده است که انتخاب موضوع پایان‌نامه کاری دشوار برای بسیاری از دانشجویان بوده است.» (ایساک^۴ و همکاران^۵، ۱۹۸۹). همچنین در بین تحقیقات داخلی، پژوهش فاضلی (۱۳۸۰) عناصر مختلفی را که در نگارش یک پایان‌نامه (رشته جامعه‌شناسی) نقش دارند را از ابتدا (انتخاب موضوع) تا انتها (دفاع پایان‌نامه) بررسی کرده است. نکته شایان ذکر اینکه، هدف پژوهش مذکور بررسی ناکارآمدی جامعه‌شناسی در ایران بوده است و بر همین اساس پایان‌نامه نویسی در رشته جامعه‌شناسی را مورد بررسی انتقادی قرار داده است.

بنابراین، ملاحظه می‌شود که به‌رغم اهمیت انتخاب موضوع پایان‌نامه در رشته جامعه‌شناسی و اذعان به مشکل بودن آن؛ پژوهش قابل توجهی در این زمینه صورت نگرفته است و تحقیقات انجام شده نیز از زوایای گوناگونی به انتخاب موضوع پرداخته‌اند. در نتیجه، پرداختن به مشکلات دانشجویان کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی در انتخاب موضوع پایان‌نامه (براساس مطالعه‌ای کیفی) یکی از زوایای جدید در ارتباط با این موضوع است که می‌تواند به کامل‌تر شدن نتایج تحقیقات پیشین یاری رساند.

-
1. Mauch
 2. Park
 3. Heiss
 4. Isaac
 5. Koenigsknecht, Malaney and Karras

بنابراین، سؤال اصلی تحقیق عبارت است از: دانشجویان کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی در انتخاب موضوع پایان‌نامه با چه مشکلاتی مواجه می‌شوند؟

روش

تحقیق حاضر یک مطالعه کیفی و مبتنی بر روش نظریه‌مبنایی^۱ است. «روش‌های کیفی برای پرده برداشتن از پدیده‌هایی که کمتر شناخته شده‌اند و دیدن اینکه در پشت آنان چه نهفته است، به کار گرفته می‌شوند. علاوه بر این، برای کسب نگاهی نو درباره آن چیزهایی که میزانی از آگاهی درباره‌شان وجود دارد، نیز به کار گرفته می‌شوند.» (استراس و کوربین، ۱۳۸۵: ۱۹). «روش نظریه‌مبنایی با فرضیه ساختارمند آغاز نمی‌شود و قصد آزمون نظریه‌ای را ندارد. تفسیر و تحلیل عمیق داده‌ها نقش مهمی را در این روش ایفا می‌کند و در صورت طی شدن تمامی مراحل می‌تواند به تبیین نظریه‌ای منتهی شود. همچنین، نظریه‌مبنایی روشی است برای تحلیل داده‌ها و نه گردآوری داده‌ها.» (آریان، ۱۳۸۹: ۸۸). به علاوه، «در نظریه‌مبنایی هدف بیش از توصیف یا تبیین؛ اکتشاف است. همچنین، کوشش می‌شود که نظریه‌ای نظام‌مند و اکتشافی برای توضیح یک پدیده فراهم شود» (فراستخواه، ۱۳۸۷).

در مطالعه حاضر از روش مصاحبه عمیق به منظور گردآوری داده‌ها استفاده شد. مصاحبه‌های عمیق با ۲۷ نفر از دانشجویان کارشناسی ارشد گرایش‌های جامعه‌شناسی^۲ از دانشگاه‌های تهران، الزهراء، علامه طباطبایی و تربیت مدرس صورت گرفته است. ۱۶ نفر از دانشجویان زن و ۱۱ نفر مرد بودند. همچنین، ۱۵ نفر از دانشجویان مصاحبه‌شونده از دانشگاه تهران، ۶ نفر از دانشگاه الزهراء، ۴ نفر از دانشگاه علامه طباطبائی و ۲ نفر از دانشگاه تربیت مدرس بوده‌اند. همچنین رشته دانشجویان مصاحبه‌شونده عبارت‌اند از: ۱۴ نفر رشته پژوهش علوم اجتماعی، ۹ نفر رشته جامعه‌شناسی و ۴ نفر نیز رشته مطالعات جوانان. نکته قابل توجه اینکه، دانشجویانی برای مصاحبه انتخاب شدند که اذعان داشتند در انتخاب موضوع پایان‌نامه دچار مشکل بوده‌اند (نمونه‌گیری هدفمند).

1. grounded theory

۲. پژوهش علوم اجتماعی، جامعه‌شناسی و مطالعات جوانان (منطبق بر گروه جامعه‌شناسی دانشگاه تهران)

معیار تعداد مصاحبه با ۲۷ دانشجو، اشباع نظری بوده است؛ زیرا پس از مصاحبه با ۲۷ نفر یافته‌های جدیدی از مصاحبه‌ها به دست نیامد و نتایج به تکرار رسیدند. در نتیجه تحقیق به اشباع نظری رسید. «اشباع نظری مقوله مبنای داوری درباره زمان توقف نمونه‌گیری از گروه‌های مختلف مربوط به آن مقوله است. نمونه‌گیری و افزودن بر اطلاعات هنگامی پایان می‌یابد که اشباع نظری یک مقوله یا گروهی از موارد حاصل شود (یعنی دیگر چیز جدیدی به دست نیاید)» (فلیک، ۱۳۸۷: ۱۴۰).

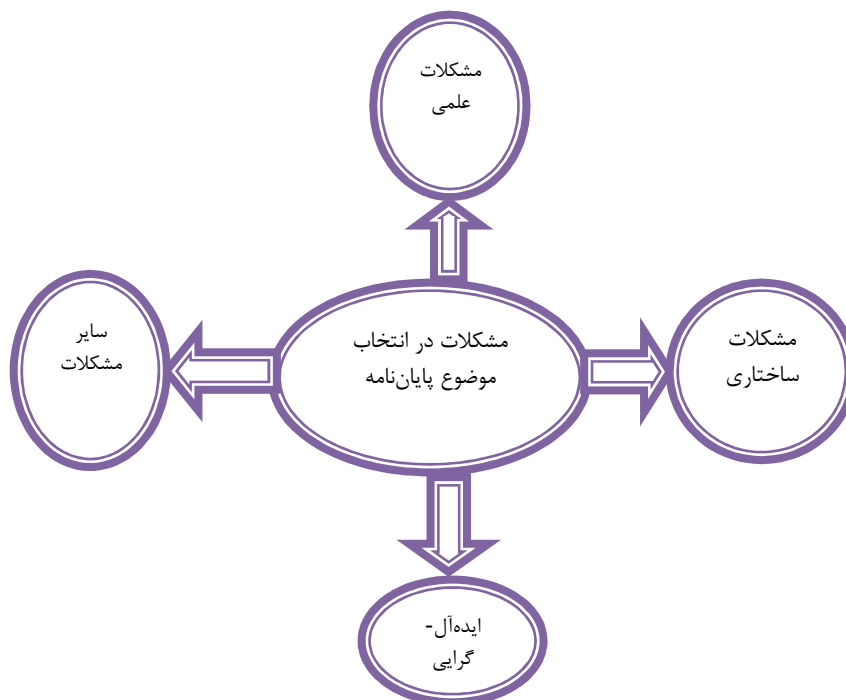
در این تحقیق، تمام مصاحبه‌ها ضبط شد و سپس پیاده‌سازی در مورد مصاحبه‌های ضبط‌شده صورت گرفت. در نتیجه، بر اساس متون مصاحبه‌ها تجزیه و تحلیل انجام پذیرفت. در تجزیه و تحلیل داده‌ها از شیوه «کدگذاری» استفاده شده است و شیوه مورد استفاده برای کدگذاری، منطبق بر کتاب‌های «اصول روش تحقیق کیفی، نظریه مبنایی (رویه‌ها و شیوه‌ها): آنسلم استراس و جولیت کوربین» و «در آمدی بر تحقیق کیفی: اووه فلیک^۱» بوده است. «کدگذاری نشانگر عملیاتی است که طی آن داده‌ها خرد می‌شوند، مفهوم‌پردازی می‌شوند و آنگاه به روش‌های جدید دوباره به یکدیگر متصل می‌شوند.» (استراس و کوربین، ۱۳۸۵: ۵۷). استراس و کوربین سه نوع کدگذاری «باز، محوری و انتخابی» را تشریح کرده‌اند. کدگذاری باز اولین قدم در تجزیه و تحلیل داده‌ها است. در این مرحله و براساس متن نوشته شده مصاحبه‌ها و تحلیل جزئی (خط به خط، پاراگراف به پاراگراف و امثال آن) مفاهیم اولیه از متن استخراج می‌شوند. پس از مفهوم‌پردازی، باید مقوله‌پردازی صورت گیرد؛ بدین نحو که مفاهیم مشابه تحت عنوان یک مقوله واحد نام‌گذاری می‌شوند. مرحله بعد (کدگذاری محوری) عبارت است از: «پالایش و تفکیک مقوله‌های به دست آمده از کدگذاری باز.» (فلیک، ۱۳۸۷: ۳۳۵). در کدگذاری محوری آن دسته از مقولات را که با پرسش تحقیق بیشترین ارتباط را دارند، از میان کدهای به وجود آمده و یادداشت‌های مربوط به کدها انتخاب می‌کنند. پس از انتخاب این مقولات و کدها، از میان متن و عبارت‌ها به جست و جوی شواهد و قرائن برای آنان می‌گردند.» (همان: ۳۳۶-۳۳۵). کدگذاری انتخابی (و یا گزینشی) آخرین

۱. اووه فلیک در شرح رویه‌های کدگذاری متأثر از استراس و کوربین بوده است.

مرحله در تجزیه و تحلیل داده‌هاست. این مرحله «کدگذاری محوری را در سطحی انتزاعی‌تر ادامه می‌دهد. در این مرحله، شکل‌گیری و پیوند هر دسته‌بندی با سایر گروه‌ها تشریح می‌شود. در این مرحله تحلیل از سطح توصیفی فراتر می‌رود و خط داستانی را تشریح می‌کند. در هر مورد نتیجه کار باید یک مقوله و یک پدیده محوری باشد.» (همان: ۳۳۷).

یافته‌ها

نتایج به دست آمده از کدگذاری‌های باز، محوری و انتخابی را به صورت شکل ذیل می‌توان نشان داد که نشان‌دهنده انواع مشکلات (مقولات اصلی) در انتخاب موضوع پایان‌نامه هستند.

مشکلات علمی: مشکلات علمی به عنوان یکی از مقوله‌های اصلی (که نشان‌دهنده یکی از مشکلات دانشجویان در انتخاب موضوع پایان‌نامه بوده است) در پژوهش حاضر مشخص شده است. مقوله مذکور دارای سه مقوله فرعی است که عبارت‌اند از: نداشتن موضوع برای پایان‌نامه، مشکل در یافتن سؤال جامعه‌شناختی و تردید در انتخاب موضوع.

نداشتن موضوع برای پایان‌نامه: همان‌طور که از عنوان این مقوله پیداست دانشجویان برای پایان‌نامه موضوعی ندارند؛ به عبارت دیگر، دانشجویان پس از چند سال تحصیل، در مرحله انتخاب موضوع نتوانسته‌اند موضوعی را برای پایان‌نامه پیشنهاد دهند. مشکل مذکور پیامدهایی را برای دانشجویان ایجاد می‌کند که از جمله مهم‌ترین آن‌ها، استرس و درگیری‌های فکری برای آن‌ها است. در نتیجه، دانشجویان برای حل این مشکل راهبردهایی را بر می‌گزینند مانند: پذیرفتن موضوعات اجباری و انتخاب موضوعات تکراری برای پایان‌نامه. همین عوامل باعث بی‌علاقگی دانشجو در انجام پایان‌نامه و بی‌اهمیت شدن نتیجه کار برای او می‌شود.

« من برای پایان‌نامه‌ام موضوعی نداشتم، یکی از استادان این موضوع رو به من گفت و تأکید کرد که خیلی از مراحل این کار انجام شده و مشکلی در انجام کار برات پیش نمی‌یاد و من هم وقتی دیدم که همه چیز حاضر و آماده است، قبول کردم. البته الان پشیمونم چون این موضوع رو دوست ندارم، ولی دیگه کاریش نمی‌شه کرد چون موضوع ام تصویب شده» (مهتاب - دانشگاه الزهراء)

« من وقتی به این فکر می‌کردم که چرا هیچ موضوعی تو ذهنم نیست از خودم ناامید می‌شدم. وقتی کسی رو می‌دیدم که موضوعی رو انتخاب کرده، می‌گفتم چقدر خوب. انگار بعد از اینکه می‌بینم جرقش تو ذهن خودم می‌خوره و از اول تو ذهن خودم جرقه نمی‌زنه» (آیدا - دانشگاه تهران)

مشکل در یافتن سؤال جامعه‌شناختی: برخی از دانشجویانی که به مرحله انتخاب موضوع رسیده‌اند، حیطه‌های بسیار کلی برای انتخاب موضوع در ذهن دارند؛ مانند ایده‌ها و دغدغه‌های کلی و یا اینکه علاقه‌مند به حوزه‌ای خاص هستند. مشکل این

گروه از دانشجویان این است که آنان به راحتی نمی‌توانند به سؤال جامعه‌شناختی در حیطه‌های کلی مورد علاقه‌شان برسند. در این زمینه دانشجویان راهبردهایی را بر می‌گزینند از جمله: انتخاب موضوعات تکراری از حوزه مورد علاقه و ایجاد تغییرات جزئی در آنها و مشورت با استادان.

« از دوره لیسانس به مباحث امنیت و احساس امنیت علاقه داشتم. به همین خاطر در دوره فوق‌لیسانس دوست داشتم موضوع پایان‌نامه‌ام در مورد امنیت باشه؛ ولی نتونستم به مسئله و سؤال جدیدی تو این حوزه برسم.» (سحر - دانشگاه تربیت مدرس)

تردید در انتخاب موضوع: دانشجویان در انتخاب موضوع از بین دو یا چند موضوع دچار تردید می‌شوند و بنابراین، تصمیم‌گیری برای آنها دشوار می‌شود. این مشکل پیامدهایی را به همراه دارد که عبارت‌اند از: تغییر بیش از حد موضوعات انتخابی پایان‌نامه، حساسیت فکری زیاد نسبت به انتخاب موضوعات، ایجاد درگیری‌های فکری و روحی برای دانشجویان، انتخاب موضوعات از حوزه‌های مختلف که هیچ‌گونه ارتباطی با یکدیگر ندارند، سخت شدن تصمیم‌گیری و طولانی شدن فرایند انتخاب موضوع.

« در انتخاب موضوع پایان‌نامه‌ام در یک وسواسی قرار گرفته بودم که مثلاً امروز به یک موضوعی علاقه‌مند می‌شدم، فردا به موضوع دیگری برمی‌خوردم و احساس می‌کردم که علاقه‌ام به اون موضوع بیشتره و جای کار بیشتری داره» (نیما - دانشگاه تهران)

مشکلات ساختاری: مشکلات ساختاری به عنوان یکی از مقوله‌های اصلی در پژوهش حاضر مشخص شده است. مقوله مذکور دارای دو مقوله فرعی است که عبارت‌اند از: محدودیت زمانی و تعداد کم استادان برای پایان‌نامه.

محدودیت زمانی: محدودیت زمانی ناشی از قوانین جدیدی است که دانشجو باید در حداقل زمان ممکن موضوع پایان‌نامه را انتخاب کند و در مدت دو سال فارغ‌التحصیل شود. چنین قوانینی در واقع قوانین تشدید کننده مدرک‌گرایی‌اند و قوانین بسیار کلی هستند که بدون در نظر گرفتن ماهیت متفاوت رشته‌ها از یکدیگر، برای تمام رشته‌ها

تصویب شده‌اند. مشکل مذکور بیشتر در ورودی‌های جدید مشاهده شد (۱۳۸۸ و ۱۳۸۹). طبق چنین قوانینی، به کیفیت پایان‌نامه‌ها توجهی نمی‌شود و در نتیجه پایان‌نامه برای دانشجو تبدیل به رفع تکلیفی می‌شود که باید برای اخذ مدرک به انجام آن بپردازد. به عبارت بهتر، چنین قوانینی تشدید کننده تمام مشکلات موجود هستند و در نهایت باعث پایین آمدن کیفیت پایان‌نامه‌ها می‌شوند.

« وقتی فشار دانشگاه رو احساس می‌کنی که خیلی زود و در عرض چهار ترم باید درس‌ات تموم بشه، دیگه نمی‌تونی اون موضوعی رو که دلت می‌خواد خوب کار کنی و مجبوری از علائق و مسائلی که فکر می‌کنی مهمه بزنی و به اون موضوعاتی بپردازی که کار شده و تکراریه. من خودم این رو قبول ندارم ولی در نهایت مجبور به انجام این کار میشی. من از اون موضوعی که فکر می‌کردم مهمه به خاطر همین شرایط گذشتم» (مریم-دانشگاه علامه).

« من برای انتخاب موضوعام محدودیت زمانی داشتم، موضوعام تصویب شده ولی اگه زمان بیشتری داشتم هنوز دوست دارم که موضوعام رو عوض کنم یعنی دغدغه‌های خیلی بیشتری دارم نسبت به این موضوعی که به خاطر محدودیت زمانی مجبور شدم انتخابش کنم.» (فرزانه-دانشگاه الزهرا).

« برای انتخاب موضوع، اصلاً وقت فکر کردن هم نداشتم و به ما گفتن که باید چهار ترمه تموم کنید و اگر ترم دو پروپوزالتون تصویب نشه، آموزش محور میشید و زمان ما برای انتخاب موضوع خیلی محدود بود.» (مهتاب-دانشگاه الزهرا).

تعداد کم استادان برای پایان‌نامه: در سال‌های اخیر، تعداد دانشجویان پذیرفته شده در دانشگاه‌ها افزایش یافته است؛ در حالی که تعداد استادان بدون تغییر باقی مانده است و یا حتی از تعداد استادان با تجربه کاسته شده است (مانند بازنشستگی). بنابراین، زمانی که دانشجویان به مرحله انتخاب موضوع می‌رسند در ارتباط با انتخاب استاد راهنما با محدودیت‌هایی مواجه می‌شوند. گاهی اوقات دانشجو مجبور می‌شود که موضوعات مورد علاقه خویش را کنار بگذارد و موضوعات دیگر را انتخاب کند.

« تو دانشگاه ما محدودیت استاد هست، هر استادی فقط می‌تونه دو تا پایان نامه بگیره و به خاطر همین خیلی سریع باید موضوع ات رو انتخاب کنی.» (نسرین - دانشگاه الزهرا)»

« من درباره موضوع پایان‌نامه‌ام با چند نفر از استادان صحبت کردم و در نهایت با یکی از استادان به توافق رسیدم ولی چون تایم کاری ایشون پر بود، من دیگه نمی‌تونستم با اون استاد کار کنم و برای همین اولویت بعدی‌ام رو برای پایان‌نامه‌ام انتخاب کردم.» (ساناز - دانشگاه تهران)»

ایده‌آل‌گرایی: ایده‌آل‌گرایی به عنوان یکی از مقوله‌های اصلی در پژوهش حاضر مشخص شده است. مقوله مذکور دارای دو مقوله فرعی است که عبارت‌اند از: ایده‌آل‌گرایی در ارتباط با موضوع و ایده‌آل‌گرایی در ارتباط با استاد راهنما.

ایده‌آل‌گرایی در ارتباط با موضوع: نگرش ایده‌آل‌گرایانه دانشجویان برای انتخاب موضوع پایان‌نامه، در ابتدای فرایند انتخاب موضوع مشاهده می‌شود. دانشجویانی که چنین نگرشی دارند از واقعیات موجود فاصله می‌گیرند و همین عامل باعث طولانی شدن فرایند انتخاب موضوع و دشوار شدن تصمیم‌گیری برای آنان می‌شود.

نگرش مذکور می‌تواند دارای پیامدهای نامناسب بسیاری باشد از جمله: این نگرش باعث طولانی شدن فرایند انتخاب موضوع می‌شود و همین عامل علت بسیاری از مشکلات بعدی است. مانند: کمبود زمان برای انتخاب موضوع و تحت فشار قرار گرفتن و در نتیجه پذیرفتن موضوعات اجباری، انتخاب موضوعات تکراری و انتخاب هر موضوعی برای پایان‌نامه و تنها به منظور گذراندن واحدهای پایان‌نامه. به علاوه، بی‌علاقگی نسبت به موضوع و انجام پایان‌نامه، نقطه مشترک تمام موارد مذکور است و در نتیجه تحقیق با بی‌علاقگی از سوی دانشجو انجام می‌شود و نتایج حاصل برای او بی‌اهمیت می‌شوند. همچنین، ایده‌آل‌گرایی در ارتباط با موضوع، گاهی در نهایت باعث ناامیدی دانشجو می‌شود؛ زیرا احتمال اینکه دانشجو به اهداف مورد نظرش دست نیابد، زیاد است. طولانی شدن فرایند انتخاب موضوع در نهایت باعث به تأخیر افتادن فارغ‌التحصیلی دانشجو می‌شود و همین عامل به وجود آورنده مشکلاتی از جمله اسکان در خوابگاه (برای دانشجویان شهرستانی)، اخذ شهریه و جریمه مالی (در برخی دانشگاه‌ها) نیز می‌شود.

به عبارت بهتر، در این نگرش دانشجویان موضوعات جامعه‌شناختی را به «خوب» و «بد» تقسیم می‌کنند که همین عامل باعث دشوار شدن تصمیم‌گیری و کنار گذاشتن بسیاری از موضوعات می‌شود.

« من به حوزه مسائل اجتماعی و انحرافات علاقه‌ای ندارم، چون موضوعات اجتماعی رو چپ می‌دونم. مثل خشونت که تا حالا خیلی زیاد روش کار شده و جای پردازش و خلاقیت و فکر کردن نداره. من به عنوان جامعه‌شناس خجالت می‌کشم که روی بعضی از موضوعات کار کنم و دوست دارم که موضوع دهن پرکنی باشه، چون بالاخره شأنیت مهمه و یکی از مهم‌ترین ملاک‌های من برای انتخاب موضوع همین عامل بود و همین هم تصمیم‌گیری رو برای من سخت کرده بود.» (کامران - دانشگاه تهران).

« من برای پایان نامه‌ام می‌خواستم موضوعی رو انتخاب کنم که خیلی خاص باشه، خیلی تک باشه و عنوانش خیلی جلب توجه کنه و همه با تعجب بگن که چقدر جالب و این برام خیلی مهم بود.» (فاطمه - دانشگاه الزهراء).

« انتخاب موضوع پایان‌نامه برای من خیلی مهم بود و به خاطر همین انتخاب موضوع ام هفت، هشت ماه طول کشید و بعدش چون انتخاب موضوع خیلی طولانی شد، دانشگاه من رو به خاطر دیر دفاع کردن جریمه مالی کرد و از نظر اسکان در خوابگاه هم برام مشکل پیش اومد.» (مریم - دانشگاه علامه طباطبائی).

ایده‌آل‌گرایی در ارتباط با استاد راهنما: نگرش ایده‌آل‌گرایانه در ارتباط با انتخاب استاد راهنما نیز در ابتدای فرایند انتخاب موضوع دیده می‌شود. نگرش مذکور دلایل مختلفی دارد که یکی از مهم‌ترین آنان، دیدگاه دانشجوی مبتنی بر یادگیری از استاد در طی انجام پایان‌نامه است، دیدگاهی که از واقعیات موجود فاصله می‌گیرد. این نگرش پیامدهایی را به همراه دارد؛ از جمله: پایین آمدن اعتماد به نفس دانشجوی نسبت به دانش و توانایی‌های خویش، کنار گذاشتن برخی از موضوعات مورد علاقه و مهم‌تر شدن استاد راهنما نسبت به موضوع.

« استاد راهنما برای من خیلی مهم بود، چون به نظرم اگر تو بدترین دانشجو باشی و بهترین استاد راهنما رو داشته باشی، بهترین کار رو می‌تونی انجام بدی و به نظرم استاد راهنما نقش خیلی مهمی در کار داره. من بچه‌هایی رو می‌شناسم که به موضوعی علاقه نداشتن ولی صرفاً به خاطر استاد راهنما اون موضوع رو انتخاب کردن» (نسرین - دانشگاه الزهرا).

« من در انتخاب موضوع ام سعی می‌کردم موضوع ام رو طوری انعطاف‌پذیر کنم که بتونم با استادی که می‌خواستم پایان‌نامه ام رو بردارم یعنی با یک استاد خوب و بتونم از استاد خیلی چیزها یاد بگیرم، ولی این فکر من اشتباه بود چون من اساساً چیزی از استاد راهنمام یاد نگرفتم. استاد راهنمام چیزی رو به من تحمیل نمی‌کرد و همین باعث شد که ذهن من رشد کنه و این نکته مثبت استادم بود» (سمیرا - دانشگاه تهران).

سایر مشکلات: منظور از سایر مشکلات، مشکلاتی است که در سه مقوله (مشکلات علمی، مشکلات ساختاری و ایده‌آل‌گرایی) جای نمی‌گیرند و در ضمن گستردگی آنان هم به حدی نیست که در یک مقوله جداگانه مطرح شوند؛ بنابراین، تمام آن موارد در مقوله‌ای با عنوان «سایر مشکلات» مطرح می‌شوند. مقوله مذکور دارای دو مقوله فرعی است که عبارت‌اند از: مشکلات شخصی و بی‌انگیزه شدن دانشجویان در فرایند انتخاب موضوع.

مشکلات شخصی: مشکلات شخصی مشکلاتی هستند که با توجه به ویژگی‌های شخصیتی و زندگی روزمره دانشجو در انتخاب موضوع پایان‌نامه او تأثیر منفی می‌گذارند.

« من تکلیفم با خودم روشن نبود، چون سر کار می‌رفتم پس دانشگاه کمتر می‌یومدم، همین باعث شد که دیر به فکر انتخاب موضوع افتادم» (رویا - دانشگاه تهران).

« یکی از بزرگ‌ترین چالش‌های من در انتخاب موضوع این بود که در کارهای میدانی نمی‌تونم به خوبی جلو برم و احساس می‌کنم که دانشجوی علوم اجتماعی بودن، شخصیت برون‌گرای خیلی قوی‌ای می‌خواد که راحت با مردم بتونه ارتباط برقرار کنه. در انتخاب موضوع هم به این فکر می‌کردم که

موضوعی رو انتخاب کنم که نهایتاً از کتابخونه بیرون نره و در کتابخونه از روی کتاب‌ها رفرنس بدم و وارد میدان تحقیق نشم» (علی - دانشگاه تهران).

بی‌انگیزه شدن دانشجویان در فرایند انتخاب موضوع: بی‌انگیزه شدن دانشجویان در فرایند انتخاب موضوع به تدریج صورت می‌گیرد و این مسئله بر انتخاب موضوع دانشجویان تأثیر منفی می‌گذارد؛ بنابراین، انتخاب موضوع آنان را با مشکلاتی مواجه می‌سازد. بی‌انگیزگی در فرایند انتخاب موضوع دارای علت‌ها و پیامدهایی نیز هست. عواملی که با توجه به نتایج مصاحبه‌ها به دست آمده‌اند و علت‌های بی‌انگیزگی دانشجویان هستند، عبارت‌اند از: درگیری‌های فکری و مشکلاتی که بر سر راه دانشجویان قرار می‌گیرد، مانند سخت‌گیری‌های برخی استادان، در دسترس نبودن نمونه‌ها، رد شدن موضوع مورد علاقه دانشجو توسط استادان و یا گروه و صحبت‌های برخی از استادان و دانشجویان مبتنی بر بی‌اهمیت بودن پایان‌نامه کارشناسی ارشد. همچنین پیامدهایی به دست آمدند از جمله: بی‌اهمیت شدن انتخاب موضوع و انتخاب موضوع تنها به دلیل گرفتن مدرک و انجام پایان‌نامه با بی‌انگیزگی. بنابراین، در نهایت با پایان‌نامه‌هایی مواجه هستیم که کیفیت مطلوب را ندارند.

« موضوعی که برای پایان‌نامه انتخاب کرده بودم، ایراداتی هم داشت ولی یک سری از عوامل باعث شد که کوتاه بیام و همین موضوع رو کار کنم، مثل محدودیت زمانی و حرف‌های بعضی از استادانی که می‌گفتن، پایان‌نامه ارشد دست گرمیه و زیاد اون رو جدی نگیرین و زودتر دفاع کنید و همین عوامل باعث شد که با وجود ایراداتی که کارم داشت در نهایت کوتاه بیام و بگم که فقط چهار واحد درسه» (فرهاد - دانشگاه تهران).

« اوایل که فوق لیسانس قبول شدم نگرشم این بود که قراره محقق بشم ولی واقعاً این اتفاق نیفتاد، اینجا بیشتر به ملاک‌های ظاهری اهمیت می‌دن. فقط زمان و محدودیت زمانی رو می‌بینن و میگن پایان‌نامه فوق لیسانسه و دکترا نیست که بخوای برایش خیلی زحمت بکشی. به نظرم خیلی مدرک گرا شده تا کیفیت پایان‌نامه و چند سالی که درس می‌خونیم مهم باشه. من فکر می‌کردم که باید خیلی فعالیت کنم ولی هر چی که زمان گذشت دیدم که برای هیچ کس مهم نیست و منم سست شدم و الان تا جایی که بتونم فقط به نمره فکر می‌کنم و کیفیت پایان‌نامه برام مهم نیست» (فاطمه - دانشگاه الزهرا).

نتیجه‌گیری

تمام یافته‌های حاصل در تحقیق حاضر می‌توانند به عنوان فرضیاتی در پژوهش‌های آتی مورد استفاده قرار گیرند. همچنین می‌توان این نتایج را از طریق روش کمی مورد ارزیابی و بررسی قرار داد. به علاوه، در صورتیکه یافته‌های این تحقیق توسط محققان بعدی مورد استفاده قرار گیرد، همین عامل نشان دهنده این است که محققان تحقیقات یکدیگر را ادامه می‌دهند و هیچ پژوهشگری کار خود را از صفر و بدون توجه به تحقیقات قبلی انجام نداده است و در این صورت با انجام تحقیقاتی که در ادامه یکدیگر هستند؛ در نهایت به انباشت و تراکم دانش می‌رسیم.

همچنین، مشکلات به دست آمده در تحقیق را می‌توان از زوایای گوناگون در حوزه جامعه‌شناسی و نیز با توجه به رشته‌های مختلف تبیین کرد. تبیین مشکلات، علل مشکلات را نمایان می‌کند و پس از مشخص شدن علل می‌توان به ارائه راهکارها پرداخت. در یکی از اظهارنظرها و تبیین‌ها، مهم‌ترین مشکل در خصوص انتخاب موضوع تحقیق و پایان‌نامه‌های دانشجویی، محدودیت منابع بیان شده است. «ما در خصوص انتخاب موضوع تحقیق در رسالات دوره‌های لیسانس، فوق‌لیسانس و دکترا و نیز تحقیقات فردی با کمبود مواجه هستیم. مهم‌ترین مشکل ما محدودیت منابع است. به‌ویژه اگر منابع خود را با منابع اروپاییان مقایسه کنیم این ضعف بیشتر نمودار می‌شود» (فانی، ۱۳۸۳).

به علاوه با توجه به نتایج پژوهش حاضر، ایده‌آل‌گرایی در ارتباط با موضوع یکی از مشکلاتی است که دانشجویان کارشناسی‌ارشد جامعه‌شناسی در انتخاب موضوع پایان‌نامه با آن مواجه بوده‌اند. به عبارت دیگر دانشجویان مذکور به دنبال انتخاب موضوعات خاصی در حوزه جامعه‌شناسی بوده‌اند. در حالیکه با توجه به نتایج تحقیق «بررسی معیارهای انتخاب موضوع پایان‌نامه و استاد راهنما از دیدگاه دانشجویان پزشکی»، «مهم‌ترین معیار انتخاب موضوع پایان‌نامه دانشجویان پزشکی (۱۲۳ نفر از دانشجویان پزشکی دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی)، ساده بودن و زمان بر نبودن موضوع بوده است.» (درخشانفر و همکاران، ۱۳۹۱). با توجه به این مقایسه می‌توان به تفاوت‌های موجود در دو رشته پی برد و براساس ماهیت رشته‌ها و دیدگاه دانشجویان،

تفاوت نظرات دانشجویان در دو رشته جامعه‌شناسی و پزشکی را تبیین کرد. همچنین، به طور کلی می‌توان تفاوت‌ها و شباهت‌های مشکلات دانشجویان در انتخاب موضوع پایان‌نامه را در رشته‌های مختلف بررسی و براین اساس به علت‌های اصلی و ریشه‌ای این مشکل دست یافت.

منابع

- آریان، عاطفه (۱۳۸۹)، معرفی روش تحقیق کیفی - نظریه مبنایی، کتاب ماه علوم اجتماعی، شماره ۲۵.
- استراس، آنسلم و جولیت کوربین (۱۳۸۵)، اصول روش تحقیق کیفی (نظریه مبنایی: رویه‌ها و شیوه‌ها)، ترجمه: بیوک محمدی، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- خاکی، غلامرضا (۱۳۷۸)، روش تحقیق با رویکردی به پایان‌نامه‌نویسی، تهران: وزارت فرهنگ و آموزش عالی، مرکز تحقیقات علمی: کانون فرهنگی انتشاراتی درایت.
- خواستار، حمزه، غفاری، رحمان، پورعزت، علی‌اصغر و الهام حیدری (۱۳۹۰)، «پژوهشی درباره پایان‌نامه‌های کارشناسی‌ارشد مدیریت دولتی از حیث موضوع و روش: مورد مطالعه دانشگاه تهران»، فصلنامه علوم مدیریت ایران، سال ششم، شماره ۲۱، ص ۱۲۲-۱۰۵.
- درخشانیفر، حجت، شهرامی، علی، حاتم آبادی، حمیدرضا، امینی، افشین و عیسی شریفی (۱۳۹۱)، «بررسی معیارهای انتخاب موضوع پایان‌نامه و استاد راهنما از دیدگاه دانشجویان پزشکی»، دوفصلنامه توسعه آموزش جندی شاپور، سال سوم، شماره ۴، ص ۵۷-۴۹.
- فاضلی، محمد (۱۳۸۰)، بررسی پایان‌نامه‌های جامعه‌شناسی انقلاب از دیدگاه جامعه‌شناسی علم، پایان‌نامه کارشناسی ارشد در رشته جامعه‌شناسی، دانشگاه تربیت مدرس.
- فانی، کامران (۱۳۸۳)، «خلق اثر، ویژگی‌های کتاب مرجع، چگونگی انتخاب موضوع و وضع کتابخانه‌های ایران»، پیک نور- علوم انسانی، سال دوم، شماره اول، ص ۱۰۶-۱۰۲.
- فراستخواه، مقصود (۱۳۸۷)، «آینده اندیشی درباره کیفیت آموزش عالی ایران؛ مدلی برآمده از نظریه مبنایی (GT)»، فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، شماره ۵۰، ص ۹۵-۶۷.
- فلیک، اووه (۱۳۸۷)، درآمدی بر تحقیق کیفی، ترجمه: هادی جلیلی، تهران: نشر نی.
- میرزایی، خلیل (۱۳۸۹)، طرح و پایان‌نامه‌نویسی، تهران: انتشارات جامعه‌شناسان.
- وحدت، رقیه و آژیر، محمد (۱۳۸۸)، «نقش دانشگاه در فرایند تولید علم» (پژوهشنامه شماره ۳۴: چالش‌های تولید علم (۱))، تهران: پژوهشکده تحقیقات استراتژیک مجمع تشخیص مصلحت نظام گروه پژوهش‌های فرهنگی و اجتماعی.

- Deegan, M and Hill, M.R. (1991). "*Doctoral Dissertations as Liminal Journeys of the self: Betwixt and between in Graduate Sociology Programs*", *Teaching Sociology*, vol.19, No.3, pp.322-332.
- Isaac, P.D, Koenigskecht, R.A, Malaney, G.D and Karras, J.E (1989) "*Factors Related to Doctoral Dissertation Topic Selection*", *Research in Higher Education*, Vol.30, No.4, pp.357-373.
- Lei, S.A (2009) "*Strategies for finding and selecting an ideal thesis or dissertation topic: a review of literature*", *College Student Journal*, ProQuest Education Journals.
- Mauch, J.E and park, N (2003) *Guide to the Successful Thesis and Dissertation (A Handbook for Students and Faculty)*, Marcel Dekker, Inc.
- Satz, K.P (1988) "*Choosing Your Thesis or Dissertation Topic*", *The Graduate Division (A Newsletter for Graduate Students University of California, Berkeley)*, Volume IV, Number 2.